

АВТОРСЬКЕ БАЧЕННЯ НАУКОВОЇ КНИГИ
ТА ЇЇ ДОВИДАВНИЧА ПІДГОТОВКА

УДК 655.411

І. Р. Алексєєнко

Видавництво «Наукова думка», НАН України

**НАУКОВА КНИГА УКРАЇНИ:
ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ**

Досліджується стан наукової книги в сучасній Україні. Аналізується роль автора, видавця та розповсюджувача, які становлять повний технологічний цикл, в аспекті наукового книговидання. Наголошується на проблемах, які повинні бути вирішені, та пропонуються шляхи їх подолання.

The state of scientific book in modern Ukraine is explored. The role of author, publisher and spreader is analysed, which make a complete technological cycle, in the aspect of scientific cnigovidannya. It is marked on problems which must be decided, and the ways of their overcoming are offered.

Невід'ємною частиною сучасного розвинутого суспільства є наукова книга — один із видів формалізації результатів досліджень. Технологічний прорив останніх років — інтернетне поширення інформації, в тому числі наукової, залишається за межами цієї статті, оскільки на сьогодні згадані дві форми поширення інформації існують паралельно і доповнюють одна одну. Предметом нашого дослідження є саме стан наукової книги в сучасній Україні.

Свого часу — 60–80-ті роки минулого століття — Україна займала одне з провідних місць серед країн світу у справі випуску наукової друкованої продукції. Тільки видавництво «Наукова думка» у 1988 р. випустило 1010 назв наукових книжкових та журнальних видань загальним обсягом 14,7 тис. обл.-вид. аркушів і тиражем понад 5,1 млн примірників, у тому числі 49 наукових журналів обсягом 4,4 тис. обл.-вид. аркушів і тиражем понад 1 млн примірників. Випуск наукової літератури відповідав стану розвитку науки, був одним із визначальних факторів її розвитку.

Україна була активним учасником процесу світового наукового книгообміну, кращі наукові монографії іноземних вчених, а тим більш підручники з природничої сфери швидко доходили до наукових та студентських кіл. Десятки монографій українських учених щорічно виходили у світ у провідних закордонних видавництвах. Зрозуміло, що книги з природничих наук перевидавалися практично в усіх розвинутих країнах, тоді як монографії з соціогуманітарної сфери перевидавалися головним чином, у країнах «соціалістичного табору».

На сьогодні ситуація із науковою книгою характеризується як кризова. Низька ефективність інституту влади в країні протягом останніх 15 років, загальна перманентна системна криза в країні в значній мірі зруйнувала колись

дуже потужну та ефективну наукову галузь, у край негативно позначилася на системі освіти, в тому числі вищої. У країні відсутня концепція розвитку книжкової галузі. Український книжковий ринок більш ніж на 90% формується іноземною державою.

Сьогодні Україна виключилася із світового процесу наукового книгообміну.

Парадигма книги, тобто загальна схема цього суспільного явища, має чотири складові: автор, видавець, розповсюджувач, читач. Ми зупинимося на перших трьох, які складають «повний технологічний цикл», аналізуючи їх в аспекті наукового книговидання.

Автор

Зменшення обсягів досліджень, що ведуться у країні, зниження їх рівня об'єктивно призвело до зменшення кількості публікацій. Суттєво знижується мотивація автора до написання через труднощі, пов'язані із значним звуженням можливості видати книгу у фаховому видавництві (перш за все через фінансові обставини) та через те, що автор не одержує гонорар за її написання.

Суто українською проблемою наукової книги є проблема термінології. Це типова «хвороба росту» нації із молодого державністю. Відсутність довготривалої практики вживання національної наукової термінології, підсилена характерною «космополітичністю» професійної мови цього роду діяльності людини (в історичному плані: латина — німецька мова — англійська мова, в СРСР — російська мова) призвела до ситуації, коли, по-перше, не вся сучасна англо- та російськомовна наукова термінологія має свої україномовні еквіваленти. По-друге, одне і те саме поняття в різних регіонах України може виражатися різними лексемами. Зокрема, для заходу країни характерні діалектизми, запозичення з німецької, польської та інших мов, для центру і сходу — запозичення з російської.

Проте аналіз ситуації показує, що в 1994–1998 рр., коли у видавництві «Наукова думка» було видано три книги «Російсько-українського словника наукової термінології», українська наукова термінологія розвивається, поповнюється новими термінами, і перспективи цього процесу цілком оптимістичні. Саме це надало змогу сьогодні почати опрацювання в Національній академії наук України багатотомного полінаукового українсько-російсько-англійського термінологічного словника.

Видавець і книгорозповсюджувач

Така форма книгорозповсюдження, як поширення книги через бібліотеки, лишається за межами нашого огляду, оскільки це досить специфічна інституція зі своєю проблематикою й аналізувати її мають бібліотечні фахівці.

Ірраціональність економічного буття в Україні порушила відпрацьовану десятиліттями вискоєфективну систему видання книги та її розповсюдження (коли цим займаються два різні суб'єкти), примусивши українського видавця займатися і продажем (реалізацією) своєї продукції. Більш того, сьогодні розповсюдженням наукової книги змушені займатися науково-дослідні установи країни. Ефективність відповідна.

Таким чином, винесені в підзаголовок дві складові книжкової парадигми ми розглядатимемо разом.

Аналізуючи їх, приходимо до висновку, що системна криза в науці, недолуге законодавство у царині книги відбиваються кризою у науковому книговидаванні.

Перш за все слід відзначити значне зменшення кількості назв наукових книжок та їх тиражів. Так, видавництво «Наукова думка» видало у 2006 р. 81 назву загальним обсягом 2,15 тис. обл.-вид. аркушів і тиражем 221,2 тис. прим. Порівняйте з 1988 р.

Значна частина наукової книжкової продукції видається науковцями у нефахових видавництвах чи безпосередньо в наукових установах, що негативно позначається на якості цих видань.

Переважає кількість наукових монографій видається за рахунок бюджетних коштів. За діючим законодавством така література поширюється безкоштовно, вона не може бути проданою у вільній книжковій торгівлі. Це призвело до того, що на сьогодні ринок наукової книги в Україні відсутній, читач не знаходить потрібної йому наукової літератури. Ця література не може системно поширюватися за кордон. Все це об'єктивно зменшує ефективність наукового книговидавання.

Окремо слід відзначити ситуацію із виданням академічних зібрань творів класиків української літератури, яке здійснюється у межах програми «Українська книга» Держкомтелерадіо України. Фінансуються вони нерегулярно, що призводить до невиправдано довгого терміну їх випуску. І зовсім неприпустимим, на нашу думку, став зрив випуску 2006 року — року 150-річного ювілею І. Франка — підготовлених до друку п'яти додаткових томів до 50-томника Зібрання творів Каменяря через нефінансування його Держкомтелерадіо України.

В останні два роки серйозною перешкодою у справі наукового книговидавання стало застосування обов'язкового тендера. Тендерна процедура, яка весь час ускладнюється через цілком офіційне використання її приватними структурами для надання обов'язкових послуг, що дорого коштують, значно збільшує строк видання книги та її вартість.

З метою подолання кризових явищ у науковому книговидаванні мають бути вирішені кілька ключових проблем різних системних рівнів.

На рівні державної політики:

наука в Україні має фінансуватися відповідно до її реальних потреб;

у країні має бути розроблена і впроваджуватися у життя ефективна концепція розвитку національної книжкової галузі.

Ключовим питанням для наукового книговидавання є створення ринку наукової книги в Україні. З цієї метою в Національній академії наук України магазини «Академкнига» об'єднано в Корпорацію, запропоновано законодавчо закріпити такі положення для видання наукової, довідникової та словникової літератури за бюджетні кошти:

1. Дозволити видавництвам залишати у своєму розпорядженні 20%, але не більше однієї тисячі примірників, відповідного тиражу літератури, з обов'язковим направленням видавництвами виручених грошових коштів від реалізації цієї частини тиражу за ринковими цінами на розвиток власної матеріально-технічної бази та видавничої діяльності.

2. По узгодженню із замовником (держателем-розпорядником бюджетних коштів), дозволити видавництвам реалізовувати у книготоргівельній мережі певну частину виданого тиражу наукової літератури, що залишається у веденні замовника після розподілу ним цього видання на безоплатній основі науковим установам, вузам, бібліотекам, за ринковими цінами. Отриманий від такої реалізації дохід лишати у розпорядженні видавництва для подальшого видання літератури за державним замовленням.

3. Дозволити видавництвам, за наявності попиту і згідно з економічною доцільністю для них, додруковувати тиражі видань, що були видані за державним замовленням, і реалізовувати додруковані частини тиражів за ринковими цінами в межах здійснення видавництвами власної господарської діяльності.

Тендерну процедуру на видання наукової, словникової та довідникової літератури за кошти держбюджету, а також кошти, зароблені безпосередньо видавництвом, на нашу думку, слід здійснювати за схемою «Запит цінових пропозицій» Закону про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти.

Затвердження програми «Українська книга» Держкомтелерадіо України має відбуватися не пізніше I кв. року, в якому передбачена її реалізація.

УДК 655.59

Я. С. Яцків, О. Г. Вакаренко
НАН України

ХАРАКТЕРНІ РИСИ СУЧАСНОГО КНИГОВИДАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

Розглядаються основні риси сучасного академічного книговидання Національної академії наук України, яка й сьогодні залишається провідним центром з випуску наукової літератури. Подається порівняльний аналіз видавничих показників за 1995–1996 рр. та 2006–2007 рр.

The basic lines of modern academic publishing of the National academy of sciences of Ukraine which today remains a leading center from the issue of scientific literature are examined. The comparative analysis of publishing indexes for 1995–1996 and 2006–2007 is given.

Як відомо, основною метою діяльності Академії наук є отримання нових та узагальнення наявних знань про природу, людину, суспільство. Хоча досягнути цієї мети можливо лише за умови оприлюднення отриманих результатів. Тому Національна академія наук України завжди приділяла значну увагу ви-